

Iločki jezikoslovni razmišljaji

(Marko Samardžija: *Devet iločkih priopćenja i jedno warszawsko*, Muzej grada Iloka, Ilok, 2010.)

Autor knjige jedan je od utemeljitelja iločkih Dana Julija Benešića, skupa koji je prvi put održan 2001. godine nastavljajući se sve do desetoga jubilarloga. Na Danima je dosad izloženo stotinjak priopćenja iz jezikoslovne i književnoznanstvene kroatistike, povijesti, arheologije, muzeologije i restauratorstva. U povodu desetoga skupa autor knjige, kao sudionik i suorganizator Benešićevih Dana, sabrao je i objavio svojih deset izlaganja.

Članci u ovoj knjizi tematski su povezani s Ilokom i Srijemom, a dakako najviše s djelom Julija Benešića (1883. – 1957.), hrvatskoga književnika, književnoga i kazališnoga kritičara, kazališnoga intendanta, prevoditelja, urednika, gramatičara, leksikografa. U pojedinim se člancima propituju i određena pitanja iz povijesti hrvatskoga standardnoga jezika u 20. stoljeću.

Najveći dio članaka u ovoj je knjizi tematski ponajviše povezan s djelom Julija Benešića. To je s jedne strane i razumljivo, samim time što su tematske cjeline godišnjih skupova u Iloku bile posvećene Juliju Benešiću i njegovu bogatu književnome i jezikoslovnome stvaralaštvu. S druge strane, i ovom novom knjigom upotpunit će se novije bibliografske činjenice o proučavanju i istraživanju Benešićevih posebice jezikoslovnih promišljanja.

U jednome od članaka autor propituje Benešićev *Rječnik iločkoga govora*. Taj je rječnik nedovršen i u rukopi-

su, a sadržava 247 neobrojanah stranica s oko 3700 natuknica, porednih po slovima hrvatske abecede. Najveći dio natuknica jesu leksemi, s ponešto dvorječnih i više-rječnih natuknica. Gotovo svim natuknicama označen je naglasak. Autor navodi na koje je načine Benešić protumačio natuknice (sinonimizacijom, vrlo kratkom definicijom i sl.). Velik broj natuknica nema objašnjenja jer je rječnik ostao nedovršen. Na osnovi podataka uz nekoliko natuknica autor utvrđuje da je dio natuknica unesen u *Rječnik* između 1904. i 1928. godine, a pritom navodi tri skupine izvora rječnika. Autor izdvaja i činjenicu da u Benešićevu rječniku postoji zabilježeno osamdesetak poslovice i frazema, navedenih kao primjeri obradbe natuknica, o čemu valja naglasiti, prema autorovim riječima, da su dijelom nezabilježeni u postojećim rječnicima. Budući da su poznate Benešićeve zasluge za utvrđivanje razlika između hrvatskoga i srpskoga jezika (posebice u jednome od poglavlja djela *Gramatyka języka chorwackiego czyli serbskiego*), autor ističe da »pomalo neobično za rječnik jednoga mjesnog govora« Benešić upozorava na razlike između iločkoga govora i srpskoga jezika »što potvrđuje da ga je ta problematika dugo zanimala i da mu je poticaj za nju dalo upravo stanje u njegovome zavičajnom govoru«. Benešić je najviše upozoravao na dvije vrste razlika, naglasne i leksičke. Na kraju prikaza autor ističe da je osim natuknica u rječnik uvršteno i nekoliko neleksikografskih umetaka (npr. o dječjim igrama, iločkim napjevima, prezimenima i sl.) za koje smatra da su višestruko važni: leksički, jer su u njima većinom riječi kojih nema u rječničkom dijelu; onomastički, jer sadržavaju obilje oni-

mijske građe; povijesno, jer sadržavaju zanimljive podatke o Iloku i njegovim žiteljima onoga vremena. Iako upućuje i na određenu nedorađenost Benešićeva neobjavljenoga rukopisnog rječnika, autor smatra da bi *Rječnik* bilo korisno objaviti upravo i zbog hrvatske dijalektne leksikografije (mjesne i regionalne). Pritom posebice smatra da je ovaj Benešićev rječnik jedan od prvih hrvatskih dijalektnih rječnika štokavskoga govora.

Proučavajući leksikografski rad Julija Benešića, autor u knjigu uvrštava tekst u kojemu promišlja o pet temeljnih rječnika koji čine Benešićev najvažniji doprinos hrvatskome jezikoslovlju i jezikoslovnoj kroatistici. Ti rječnici pripadaju dijalekt(al)nome, aneksnome, dvojezičnome i jednojezičnome ogranku hrvatske leksikografije. Uz prethodno navedeni dijalektni rječnik autor posebice ističe aneksni hrvatsko-poljski rječnik, koji zauzima više od polovice opsega *Gramatyke języka chorwackiego czyli serbskiego* (1939.), i koji je temeljac na kojemu je Benešić u sljedećih desetak godina izgradio *Hrvatsko-poljski rječnik* (1949.) s oko 60 000 hrvatskih natuknica, kojemu autor uz osnovnu namjenu pripisuje ulogu konceptijskoga vodiča, jezičnoga savjetnika i prozodijskoga priručnika. O najopsežnijemu Benešićevu leksikografskome djelu, *Rječniku hrvatskoga književnoga jezika od Preporoda do Ivana Gorana Kovačića*, autor ovdje podsjeća na nekoliko činjenica u vezi s nastankom i razlozima (ne)objavljivanja toga rječnika.

Posebno je zanimljiva tematika članka u kojemu autor analizira imena u Benešićevu *Hrvatsko-poljskom rječniku*. Budući da je riječ o dvojezičniku, autor pro-

pituje opravdanost uvrštavanja pojedinih imena u natuknice. Najbrojnija su skupina imena u Benešićevu *Rječniku* osobna imena ljudi, zatim slijedi uvrštavanje etnika te nazivi kršćanskih blagdana. Sva ostala imena uvrštena u dvojezičnik (npr. ojkonimi, oronimi, hidronimi i sl.) autor smatra posve zališnima jer ne daju leksikografske nego leksikonske (enciklopedijske) podatke. Međutim, autor zaključuje da je Benešić, odlučivši se za uvrštavanje imena u dvojezični rječnik, očito bio svjestan njihove važnosti za prijenos kulturnoga i civilizacijskoga sadržaja, no pritom zanemariivši činjenicu da sva imena nisu jednako leksikografski bitna jer su većim dijelom zapravo leksikonski podatci za koje u poljskome, u odnosu na hrvatsku polaznu natuknicu, postoji referentna praznina.

U jednome od članaka tematski usmjernih na jezikoslovne prinose Julija Benešića autor propituje jezik i pravopis Benešićevih *Kritika i članaka* prema zahtjevima tadanje jezične politike. Knjiga *Kritike i članci* (1943.) sadržava četrdesetak Benešićevih književnih radova – pretežno kazališne i književne kritike, osvrtne na pojedina djela poljskih pisaca, portrete poljskih književnika, ali i članke o hrvatskim književnicima i kritičarima. Autor navedenim tekstovima pristupa istraživački: prati provedbu direktivnoga tipa jezične politike u smislu provedbe tadašnjih jezičnih propisa. Propituje provedbu morfonološkoga (“korienskoga” pravopisa), odstupanja od zahtjeva tadašnje službene normativistike, “čišćenje” hrvatskoga jezika od posuđenica te težnju za uklanjanjem srpskoga leksičkoga i uopće jezičnoga utjecaja.

Posebnu pozornost u jednome od priloga autor usmjeruje na dvije ocjene Benešićeve *Gramatyke jezika chorwackiego czyli serbskiego* autorâ Nikole Andrića i Aleksandra Belića. Andrić se u svojem prikazu 1939. god. podjednako osvrnuo na sve sadržajne dijelove *Gramatike* (sam gramatički dio, hrvatsko-poljski diferencijalni rječnik, izbor književnih tekstova te aneksnii rječnik), ali se najopširnije osvrće na dio o hrvatsko-srpskim razlikama te zaključuje da je taj dio Benešićeve gramatike od velike važnosti za Poljake, koji lakše mogu razumijevati hrvatske i srpske knjige, a koristan je i Hrvatima, koji ne poznaju beogradske turcizme, rusizme i germanizme. Za razliku od Andrića Belić se u svojoj ocjeni (1940. god.) osvrnuo samo na poglavlje *Serbizmy i kroatizmy*, ne smatrajući to poglavlje znanstveno opravdanim ni korisnim. Samardžija se u komentarima Belićevih temeljnih stavova o *Gramatici* osvrće na Belićeva unitaristička stajališta o jeziku te Belićeve stavove o tadanjim nastojanjima hrvatskih jezikoslovaca o razgraničenju hrvatskoga i srpskoga jezika. Pritom autor jasno naglašava činjenicu da je upravo Julije Benešić navedenim poglavljem u *Gramatici* dao važan doprinos oblikovanju svijesti o hrvatskome i srpskome jeziku.

Tematski blizak prethodnomu članku jest i onaj dio knjige u kojemu autor propituje što je Benešić, i zašto, stvarno rekao/ napisao 1954. godine u tekstu *Glas protiv ankete*. Riječ je o Benešićevu odgovoru na Anketu o pitanjima srpskohrvatskog jezika i pravopisa, koju je uredništvo Leptopisa Matice srpske objavilo 1953. godine. Između ostaloga, autor o Benešićevu odbijanju Ankete zaključuje da »ma ka-

kvim god razlozima [...] bio vođen u pisanju svoga “glasa protiv ankete”, osobnim ili načelnim, ili i jednima i drugima, Benešić je tim kratkim člankom / dopisom osigurao trajno mjesto među odlučnim braniteljima hrvatskoga jezika« (str. 112).

Prema naslovu, »jedno warszawsko priopćenje« (o kojemu autor u predgovoru knjige objašnjava svoj stav o pravopisnome kriteriju u odnosu *warszawski – varšavski*) odnosi se na tekst *Julije Benešić između hrvatskoga i poljskog* u kojemu autor ističe cjelokupan jezikoslovni i književni rad »iznad svega zaljubljenika u Poljsku i njezine ljude, ponajprije u poljsku književnost i jezik, marljiva i ustrajna graditelja hrvatsko-poljskih veza«. To *warszawsko* priopćenje specifično je po tome što nije bilo izlagano na Benešićevim Danima, već u Warszawi u povodu 50. godišnjice Benešićeve smrti 2007. godine.

Tematika ostalih triju članaka u knjizi, koji nisu usko povezani s promišljanjima o J. Benešiću, odnosi se na sljedeća područja. Prvi je od njih tekst o Marinu Somborcu (Lovas, 1899. – Zagreb, 1973.), predavaču hrvatskoga jezika kao općega predmeta na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, a ponajviše je riječ o Somborčevim bio-bibliografskim podacima.

U drugome autor analizira zbivanja, činjenice, uzroke i posljedice “nacionaliziranja” imena naseljenih mjesta u Kraljevini Jugoslaviji, s posebnim osvrtom i na predloženu promjenu imena Ilok u Pragovo 1935. god., na odbijanje iločkoga općinskoga odbora te promjene i na konačno Akademijino protivljenje preimenovanjima mjesnih naziva.

U trećemu članku Samardžija analizira jezična i pravopisna rješenja u iločkome polumjesečniku *Iločanin* iz 1906. god., u odnosu na normiranje i kodificiranje hrvatskoga standardnoga jezika u okviru utjecaja vukovaca, posebice Brozova fonološkoga pravopisa i novoštokavske gramatičke norme – morfološke i sintaktičke, i na leksička rješenja koja su bliža obilježjima leksika iz druge polovice 19. stoljeća nego leksiku Broz-Ivekovićeva rječnika.

Osim prikazanih članaka knjige prema njihovim temeljnim sadržajnim činjenicama, knjiga sadržava autorov predgovor te, kao dodatke na kraju knjige, bibliografske napomene o radovima uvrštenim u knjigu i uvijek knjizi korisno kazalo imena. Popis literature autor je donosio uz pojedine radove. Budući da je riječ o cjelini knjige koja obuhvaća pojedinačne autorove tematske razmišljaje usmjerene ponajviše prema djelu Julija Benešića, možda bi bilo dobro da je literatura navedena uz pojedine članke objedinjena na kraju knjige, iako dakako određenih prednosti ima i navođenje literature uz određene članke.

Valja navesti i činjenicu da je autor kao svojevrsni moto, prije predgovora, u knjigu uvrstio stihove pjesme Paje Kanižaja *Zaplakao sam hrvatski*.

Knjiga je osim toga popraćena biranim fotografijama, slikovnim priložima, crtežima i sl. kao svojevrsnim ilustracijama tematskoj osnovici teksta.

Uz to što će knjiga, na temelju prikazane sadržajne razine, obogatiti bibliografski popis onih djela u kojima se dosad propituju, analiziraju, utvrđuju i promišljaju svekolika jezikoslovna i druga

nastojanja Julija Benešića, ona je i svojevrsan vrijedan prilog objavljivanju radova nastalih na temelju Benešićevih Dana te će nadopuniti slijed od dosad objavljenih triju zbornika.

Željka Brlobaš